akik egyszerre voltak olvasói és eszméinek propagátorai. Kazinczy legnagyobb elégtétele volt, hogy 1810 táján nevétől már visszhangzott az ország. Vécsey szatmári főispán személyes sértésnek vette Högyészi Högyész Máté figuráját, s egy megyei zugverselő választ írt rá; Láczay pataki teologiai tanár a „tudományos kevélység" példájaként emlegette előadásaiban a széphalmi mestert. Mindez azt jelenti, hogy írásait, nolens-volens, elolvasták. Kazinczy csakugyan megteremtette a modern értelemben vett irodalmi élet kereteit: a reformkor minden lényeges eszméjének és intézményének ő volt a szellemi inspirátora.

Szerettünk volna tüzetesebb elemzést olvasni e szép Kazinczy-tanulmányban a nagy író művészi ízléséről, költői és prózai dolgozatai formai értékeiről. Igaz az, hogy Kazinczy emberi egyénisége, hatása nagyobb, mint írói életműve, de művészi értékek is bőven akadnak ebben a terjedelmére is hatalmas oeuvre-ben. A *Pályám emlékezete* mindmáig a magyar emlékirat-literatúra egyik remeke, a súlyos gondolatokat formai eleganciával közvetítő költői levélnek pedig Kazinczy a klasszikusa.

Sinkó Ervin tanulmánykötete komoly ígéret arra a nagyon kívánatos együttműködésre, amelynek mihamarább meg kell indulnia a jugoszláviai és magyarországi irodalomtudomány művelői között. Úgy véljük, hogy ebből mindkét félnek komoly haszna származhat.

Bán Imre

SZIKLAY LÁSZLÓ: A SZLOVÁK IRODALOM TÖRTÉNETE

Bp. 1962. Akadémiai K. — MTA Irodalomtörténeti Intézet. 855 l.

A szlovák irodalom legkitűnőbb magyar ismerőjének hatalmas vállalkozása szinte egyedülállónak látszik irodalomtörténetírásunk történetében. Sziklay László — évtizedek szorgos kutatómunkájának eredményeként — közel ezer oldalon írta meg északi szomszédáink irodalmának történetét. Merészsége, művének impozáns méretei, s az a reális eredménnyel biztató távlati terve, „hogy ez a szerény kötet egy nagyobb arányú munkának: az összehasonlító keletközép-európai irodalomtörténetnek lesz kiinduló állomása" (12. l.), szinte lábhoz kényszeríti a kritikus fegyvereit. Különösen így vannak ezzel az olyan olvasók, akik nem szakértői a szlovák irodalomtörténetnek. E sorok írója — tartozván ehhez a csoporthoz — az alábbiakban éppen ezért nem a speciális szakszempontok, a szlovák irodalomfejlődés belső tényeinek normatív ismeretében elemzi a művet, hanem csupán mint összefoglalást, irodalomtörténeti szintézist vizsgálja. Tehát főleg a koncepció, a módszer, a szemlélet, az arányok stb. felől közelítünk Sziklay munkájához.

A szlovák irodalom történetét a szerző „több nagyobb fejezetre" tagolta, s ezek a következők: *A Nagymorva Birodalom irodalma, A középkortól a felvilágosodásig, A szlovák nemzeti ébredés első szakasza a XVIII—XIX. század fordulóján, Úton az önálló nemzettudat felé — Klasszicitás és romantika, A Štúr-iskola, A Štúr-iskola második nemzedéke, A dualizmus kora, A szlovák irodalom az első világháború végétől 1945-ig, A szlovák irodalom a felszabadulás után.* Az 1. fejezetben a társadalmi, gazdasági és művelődéstörténeti mozzanatok dialektikus összefüggésében tárgyalja a Nagymorva Birodalom kialakulását, virágzását és bukását, a Cirill és Metód-kérdés morva vonatkozásait, az óegyházi szláv s a szlovák irodalom kapcsolatának kérdéseit. A 2. fejezet alfejezeteiben — *középkor, humanizmus, reformáció, ellenreformáció* — már központi helyet kap a nyelv-kérdés, illetve a nemzeti eszmélés első bátortalan lépéseinek elemzése is. A szlovák nemzeti ébredés (3. fejezet) alatt lényegében a felvilágosodást, ennek korát kell értenünk. Sziklay műve különben különösen innen kezdve lesz érdekes. Ekkor már megjelennek a szlovák irodalom fejlődésének speciális vonásai: „A szlovák felvilágosodás provinciálisabb, falusiasabb, földközelebb a nyugat-európaihoz képest... a szlovákoknál a gyakorlati nemzeti (elsősorban gazdasági) s a kultúrális szempontok összefonódása következtében e korszakban *az irodalomnak gyakorlatiasabb felfogása alakult ki*, mint nálunk, s ez nemegyszer egészen szűklátókörű prakticizmushoz vezetett." (160—161. l.) „De a legmélyebb ellentmondás csírája a szlovák irodalom e korszakában ott van, hogy a szlovák nyelvújítók és polihisztorok, a Boileau-fordítók és egyesület-alapítók nem annak a radikális honorácior-rétegnek a tagjai közül kerülnek ki, amely a magyar irodalom forradalmi hangját ütötte meg, hanem *kizárólag papok, legfelljebb egyházi alkalmazásban levő tanítók, magukkal hordozzák eklézsiájuk kötöttségeit.*" (168. l.) Ez a kettősség szinte a legutóbbi időkig végighúzódik a szlovák irodalom történetén. Hviezdoslavot ugyan már nem lehet rávenni arra, hogy a teológiára iratkozzék: jogász lesz, de az irodalom funkciójának gyakorlati felfogása, az erős népnevelő szándék rá is jellemző. És hogy ellenkező előjelű példákat

hozzunk: Martin Rázus, „az 1918 utáni nemzedék egyik legsokoldalúbb és legjelentősebb alakja" (627. l.) egyházi pályára lépett, Stefan Krčméry, „az új szlovák költőnemzedék mindenese" (648. l.) teológus volt, Ján Smrek, „a szlovák líra legjelentősebb alakja a két világháború között" (656. l.) ugyancsak teológiát végzett stb. A klasszicitás és romantika c. 4. fejezetben ismerkedünk meg pl. a nagy Ján Kollárral és kortársaival, s e részek az ad különös jelentőséget, hogy Sziklay nem „a klasszikus forma és romantikus tartalom sémájával" intéz el dolgokat, hanem a két irányzat egybefonódásának jegyében elemez, megállapítván: „olyan jelenségről van szó, amely megteremti az átmenetet az aufkläristák és Štúrék nemzedéke között." (286. l.) Ahogy már a szakkritika utalt rá (Csanda Sándor; Nagyvilág, 1962. 10. sz. 1557—1559. l.; Käfer István; Irodalmi Szemle, 1962. 3. sz. 329—330. l.), Sziklay művének leginkább kimunkált részei a XIX. század, A Štúr-iskola és ennek második nemzedéke tárgyalása (5—6. fejezet). Nem kisebb horderejű problémák elemzéséről van itt szó, mint az új szlovák irodalmi nyelv egységes megalkotása és kodifikálása, 1848—49 és a nemzetiségi kérdés, illetve a szlovák nemzeti mozgalom útja a szabadságharc bukása után. A dualizmus kora c. 7. fejezet koronája a szinte kismonográfia-lélekzetű Hviezdoslav-portré; a 8. és 9. fejezet pedig arról tanuskodik, hogy a szerző — bár elsősorban a XIX. század kutatója — ugyanolyan otthonos az első világháború és a Szlovák Nemzeti Felkelés utáni jelenségek elemzésében is, mint volt pl. a Nagymorva Birodalmat illetően.

Milyen az a szemlélet, koncepció, melyek most már azok a módszerek, amiknek alapján a fent vázolt tartalmak irodalomtörténeti folyamattá, szintézissé rendeződnek Sziklay könyvében? E kérdések megválaszolása előtt Klaniczay Tibor tanulmányára utalnánk: *Az irodalomtörténeti szintézis néhány elvi kérdése.* (ItK 1962. 59—73. l.) E szerint a szintézis elsőrendű feltételei a *teljesség* és a *koncepció.* Úgy véljük: a teljesség-igényt Sziklay szintézise kimerítette, olykor szinte meg is haladta, hisz e teljesség alatt „nem valamennyi adatot felölelő extenzív teljességet kell értenünk. . . , hanem olyan rendszerezést, mely az illető terület egész anyagának számbavételén, átgondolásán alapul." (59. l.) A könyv már impozánsnak minősített arányai mintha túlontúl nagyok lennének, s azért, mert — az elemzett művek színvonalából ítélve az látszik: Sziklay majdnem minden alkotót bevont tárgyalásába. Gondolunk itt pl. olyan nevekre, mint Tido J. Gašpar vagy Gejza Vámoš, akikkel kapcsolatban az egyébként valamit-alig-mondás ilyen bő tálalásban kerül elénk: „Tido J. Gašpar 1893. március 7-én született Starinéban, Túróc megyében. Túrócszentmártonban végzett kereskedelmi középiskolai tanulmányai után hét évig tengerész volt az Adrián, majd a háború végéig a bécsi Tengerészeti Minisztériumban tisztviselősködött. Az államfordulat után jegyzői diplomát szerzett, főispáni titkár lett Túrócszentmártonban, majd 1922-ben magasabb beosztású tisztviselő Pozsonyban. A fasiszta uralom alatt ő volt a rendszer egyik leghűségesebb kiszolgálója. Mint a Tiso-kormány propagandaminisztere, tollát teljes mértékben a megszálló németek s a fasiszta eszmék népszerűsítésére használta fel. Így lett a l'art pour l'art szépprózа művelőjéből a nép ellensége." (675. l.) Gejza Vámošról, a pöstyéni fürdőorvosról, akinek műveire leginkább „az eszme nélküli naturalizmus" jellemző, hasonló sorokat idézhetnénk (676. l.) Ez a maximális teljesség-szemlélet több helyen is tettenérhető, s a pozitivizmus rossz ízeit ébreszti az olvasóban. Íme pl. mit is fontosnak tart megjegyezni a szerző a jámbor Lányi Illés prédikátorról: „1596-ban szentelték Briegben pappá. Mosócon lett lelkész, itt nősült meg s lett három fiának, Izsáknak, Gergelynek és Zakariásnak az atyja." (66. l.) A modern szlovák íróknál ugyanígy nem maradhat el a tisztségek, címek és kitüntetések („nemzeti művész" és „nemzeti művésznő") felsorolása. Minek ez?

Még mindig a teljesség-kérdésnél maradva, említsük meg, hogy a fenti szemlélet többnyire a stílus bőbeszédűségével is párosul. A biográfia apró részleteinek bő körülírása sokszor hínárként csavarodik a gondolatok testére, s valljuk be: leginkább csak az összefoglalásokban, a folyamatok áttekintő összefüggéseinek regisztrálásában érzezük a szerző tudományos prózájának erejét. És ide kapcsolódik egy módszertani problémával való szembenézés is. A bevezetőben olvashatjuk: „A legfontosabb műveket narratív módon is igyekszünk bemutatni, a teljes tisztánlátás kedvéért nem riadunk vissza a tartalmi ismertetésektől sem." (5—6. l.) Ezt a módszert nyilván a tájékozatlan közönség igényeinek figyelembevétele: a népszerűsítés szempontja választtatták Sziklayval. Ez még önmagában nem lenne hiba, a baj ott kezdődik, hogy ezek a részek szervetlenül kapcsolódnak a mű egészébe, s *olykor az esztétikai elemzést is „tartalmi ismertetések" pótolják.* Költészet, lírai versek esetében olykor egyenesen komikus a „narratív bemutatás", s derék tankerületi főigazgató-irodalomtörténészünk módszerét idézi. Bohuslav Tablic felvilágosodás kori író egyik verséről pl. ezt olvashatjuk: „Saját egyéni problémája és a kor ideálja pl. így találkozik *Szabad választás* c. költeményében. Kis, kertes házat szeretne, nem messze a várostól, ahol a természetben és a szlovák dalban gyönyörködik, Európa legjobb könyveit olvassa, művelt felesége és jóbarátai

szórakoztatják, jótetteket visz véghez, műveli a népet és szép szlovák dalokat énekel." (98. l.) A Štúr-iskola legnagyobb poétájával, Sladkovič-csal kapcsolatban pedig ezt írja Sziklay: „*Ocerka a mať (A kislány és édesanyja)* négy — váltakozva hatos és nyolcas — sorból álló versszakával a szegény özvegy aggodalmát mutatja be: a világ nagy, kislánya gyönge, vajon mi lesz vele, hiszen az édesapja nem akar a sírból kikelni! Éles a kontraszt a gonosz világ és az ártatlan gyenge leányka képe között." (346. l.) De még a pompás Hviezdoslav-fejezet is produkál egy hasonló szintű elemzést: „*A negyedik felhő* a hegycsúcsok alá tekint, ahol a virágos rétek és legelők csalogatják a szelíd báránykákat. Villámmal sújtja agyon a vad farkast, amelyik a juhok életére akar törni. S a szülőföld után feltűnnek a távoli világrészek, majd a csillagok is, ahová a költők vágynak." (497. l.) A példákat egészen hosszan folytathatnánk. Mindezek elkerülésére sokkal inkább ajánlatos lett volna azt a módszert választani, hogy Sziklay könyve mellé, s terjedelmének rovására, megjelentetnek egy antológiát a szlovák irodalom szövegeinek bemutatására.

A szintézis másik igénye a koncepció, s ez megköveteli a rendszerezés elméleti megalapozását, a kor legfejlettebb elméletének, esetünkben a marxista irodalomelméletnek az alkalmazását. Vitán felül áll, hogy Sziklay valóban marxista szintézisre törekszik. Mindenekelőtt a hatalmas anyagismeretről tanuskodó, nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos fejezetek győznek meg erről. A szerző tisztán lát ebben az igen bonyolult kérdésben, a magyar és szlovák nacionalizmust — sokoldalú történeti elemzés során — egyaránt elítéli. Mintha azonban némely esetben egy árnyalattal a szlovákok javára lenne elfogult. Csanda Sándor említett bírálata ezt így fogalmazza meg, s ezzel mi is egyetértünk: „1848 és a Štúr-iskola problematikájával kapcsolatban Sziklay mintha óvatosan megkerülné a nyílt politikai állásfoglalást. . ." pedig „szubjektív jószándékuk. . . nem változtathat azon az objektív tényen, hogy a forradalommal szemben az európai reakció egyik fő fészkét, a bécsi udvart támogatták". (1559. l.) Stúréknak a bécsi — és ezen túl — a cári reakcióhoz fűződő kapcsolatait Sziklay túl egyszerűen, lakonikusan intézi el: Stúrról „Nem tudjuk, mikor és hol kezdődtek kapcsolatai Béccsel. Az író és a kultúrpolitikus arcképe szempontjából a kérdés részletei talán nem is lényegesek (!); tudjuk mi késztette erre." (308. l.) Hurban és Vajanský cár-imádatát hasonlóképpen kommentálja: „Bennünket ennél sokkal jobban érdekel. . ." más (317. l.). De *A szlovák irodalom történetében* arra is találunk példát, hogy a sokoldalú marxista elemzést olykor tekintélyekre való hivatkozás, a mai valósággal való vulgáris szembesítés helyettesíti. A múlt század 70-es, 80-as éveinek érzékeny lelkű írónőjéről, Elena Maróthy-Soltésováról olvassuk: *Gyermekeim* c. naplóját „Több nyelvre, így franciára is leforditották, s a mai szlovák tudomány is nagyra értékeli. »Ma Soltésová jegyzetei azzal is szolgálatot tesznek nekünk, hogy az emberséget hevítik fel, nemes érzéseket keltenek fel bennünk, emlékeket ébresztenek fel saját gyermekkorunk, szeretett szabad hazánk iránt, amelyben a gyermekek sokkal szerencsésebb fejlődési lehetőségek előtt állanak« — írja róla Karol Rosenbaum." (465. l.) Talán mondanunk sem kell, hogy az ítélet nem „a mai szlovák tudomány"-é, Rosenbaum Soltésová-tanulmánya 1952-ből való. . .

A koncepció-igény érintésekor kell szót ejtenünk a rendszerezés problémáiról, s arról, hogy itt is a legmodernebb elméletnek kell érvényesülni. A fentebb felsorolt fejezetcímek világosan felvillantják Sziklay koncepciójának rendszerező bordázatát. Fejezetei —melyek helyett inkább a kor vagy korszak terminus technicus használatát javasolnank — lényegében kevés kivétellel *a politikai eseménytörténethez* igazodnak (A Nagymorva Birodalom, A középkor, A szlovák nemzeti ébredés, Út az önálló nemzettudát felé, A dualizmus, Az első világháború végétől 1945-ig). Ez a felfogás ma már elavult, Klaniczay T. idézett tanulmánya részletesen bizonyítja, miért (63—65. l.). A szlovák irodalom művei és törekvései — legalábbis Sziklay könyve alapján — azt mutatják: itt is az egyetemes európai irodalomfejlődésre jellemző nagy művelődéstörténeti korszakegységek kialakítására kell törekedni. Az *ősi kultúrának* logikus megfelelője a Nagymorva Birodalom irodalma, ha rendkívül gyéren is, de megvannak a *középkor*ra jellemző alkotások, még tisztábban a *reneszánsz* jellegzetes darabjai (a Fanchali Jób-kódex szlovák szerelmes versei!), a *barokk* pedig a legbarokkosabb formában jelentkezik. Sőt, a reneszánsznak — ahogy nálunk — van egy *sztoikus*, leáldozó szakasza is, amennyiben Beniczky illem- és életszabályai, bölcs és szellemes mondásai ide sorolhatók, s a mennyiben Beniczky reneszánsz és szlovák író. (Bár sokkal helyesebbnek látszik, ha őt — Sziklayval ellentétben — vagy a tipikus átmenet, vagy még inkább már a barokk képviselőjeként tárgyaljuk.) És hogy teljes legyen a kép: a szlovák barokknak is kimutatható dekadens, *rokokó* hajtása Ján Holly (1785—1849) működésében. Mindezek alapján nem értünk tehát egyet Sziklayval abban, hogy a középkortól a felvilágosodásig tartó irodalomfejlődést egyetlen nagy „fejezetben" tárgyalja. Ezek a századok világosan felsorakoztathatók a középkor, a reneszánsz (ehhez tartozik a reformáció) és a barokk korszakára. A tények konkrét ismerete nélkül csak utalni

szeretnénk egy ehhez hasonló kísérletre, Mišianik — Minárik — Michalcová — Melicherčik: Dejiny staršej slovenskej literatury [Bratislava, 1958.] c. szintézisére, de egyébként is úgy véljük, hogy ezt a periodizációt a szlovák képzőművészet és zene történetének hasonló stílus- és ízlésfázisai is támogatnák.

Nem eléggé világos és modern az alfejezetek, alkorszakok felvételének módszererendszere sem. A portré, a műfaj és irányzatok szerinti tárgyalás lehetőségei közül az utóbbival szemben Sziklay láthatóan az első mellett dönt, s nem a legszerencsésebben. Így találkozunk aztán pl. ilyen fejezetekkel: „A kritikai realizmus *többi írója.*" A hatalmas mű, ha széthull valamire, akkor ezek az írói portrék.

Végezetül még három megjegyzés.

Meglehetősen homályban marad a tárgyalás során a cseh és szlovák nyelv viszonya, különösen a régi irodalom századainak tárgyalása közben. Éppen a közönség szempontjainak figyelembevétele kívánná, hogy a pontos disztinkció megtörténjék: mi a konkrét különbség a két nyelv között, mi az a „szlovákosítás", mik azok a „szlovákizmusok" stb. Az ilyen kitételek: „cseh nyelvű szlovák költő" (81. l.); Augustin Doležal (1735—1802) „is csehül írta meg költeményét. Ez nála is speciális szlovák jelenség" (191. l.); „Kollár csehnyelvűsége inkább konzervatív szlovák, mint cseh jelenség" (199. l.) stb. — meglehetősen zavaróak.

Sziklay művének elévülhetetlen érdeme, hogy a szlovák irodalom történetét a magyar-szlovák párhuzamokra való gondos kitérések jegyében tekinti át, s elfelejtett vagy egészen ismeretlen adatokat tesz pl. közzé klasszikusaink szlovák fogadtatásával, hatásával kapcsolatban. Most folyó vagy majdani kritikai kiadásoknak Sziklay eredményeiből feltétlenül meríteni kell (Rákóczi — Zsámbokréthy János; Csokonai — Ján Chalupka; Kölcsey — Karol Kuzmány; Eötvös — Ján Pilárik; Jókai — Jonáš Záborský; Mikszáth — Ján Kalinciak stb.).

A magyar párhuzamokra való gondos utalások mellett azonban mintha elsikkadna egy legalább ilyen fontos szempont: a cseh fejlődés párhuzamos jelenségeire való rendszeres kitekintés. Nem aprófilológiai észrevételekre gondolunk — ilyenek vannak bőven —, hanem átfogó korszakegységek egymással való szembesítésére. Erre azonban majd bizonyára egy másik műben kerül sor, a bevezetőben említett keletközép-európai irodalomtörténet nagy érdeklődéssel várt köteteiben.

Kovács Sándor Iván

A MAGYARORSZÁGI MŰVÉSZET TÖRTÉNETE

Szerkeszti: Fülep Lajos. 1—2. köt. 2. javított kiadás. 1. köt. A magyarországi művészet a honfoglalástól a XIX. századig. Szerkesztette: Dercsényi Dezső. Irta: Balogh Jolán, Dercsényi Dezső, Garas Klára, Gerevich László. — 2. köt. Magyar művészet 1800—1945. Szerkesztette: Zádor Anna. Irta: Gentilon István, Németh Lajos, Zádor Anna. Bp. 1961—1962. Képzőművészeti Alap K. 518; 507.

Az irodalomtörténetírás különös gonddal kíséri figyelemmel a művészettörténet szintetizáló törekvéseinek eredményeit, hiszen a rokontudományok közül az irodalomtörténethez az egyik legközelebb álló éppen a képzőművészet történetét nyomon kísérő tudomány. A vizsgálandó művészet más és más ugyan, nem közelíthető meg azonos terminológiával, sajátos belső törvényszerűségek rendszere választja el őket egymástól, a művészi világkép különböző eszközök segítségével, ill. igénybevételével valósul meg az irodalomban és a képzőművészetben. Más jellegű a képzőművészeti, mint az irodalmi hagyomány, mégis közeli a rokonság. Az egyes korszakok ui. adottak és azonosak mind a képzőművészet, mind az irodalom művelői számára, ugyanazok a társadalmi, nemzeti, politikai, ideológiai tényezők befolyásolják világnézetük, művészetük fejlődését, ha más és más formai rendszerben is jut ez kifejezésre. Egyes korok művészeti életében számos rokon-tendenciájú törekvés jelentkezik a művészetek különböző ágaiban s ezért tudományos regisztrálásuk során is a fő kérdések sokszor hasonlóképpen fogalmazhatók meg.

Az általános kérdések, korszak-problémák tanulságainak számbavétele és szembesítése a rokontudományok eredményeivel különösen mostanában időszerű, hiszen az egyes szaktudományok új, marxista fejlődésük során egymásután érkeznek el ahhoz a periódushoz, midőn a részletproblémák jelentős részének új szempontú megvilágítása, ill. megoldása után kísérletet tehetnek az új szintézis megfogalmazására is. Ezért fokozottan tanulságos az irodalomtörténetírás számára *A magyarországi művészet története* számos eredménye, kérdésfeltevése, de némely problémában még bizonytalan álláspontja is.

*

Már pusztán az I. kötet anyaga is tanulságos. A kiadvány szerkesztői ui. a korábbi hagyományos gyakorlattal szakítva, nem a *magyar*, hanem a *magyarországi* művészet